

Den uvillige tegnsamler & De tre aber

© Bruno Ingemann

Roskilde Universitetscenter,
Institut for Kommunikation,
journalistik og datalogi,
PO.Box 260,
4000 Roskilde.

E-mail: bruno@ruc.dk
<http://akira.ruc.dk/~bruno/>

Nøgleord: tre aber, semiotik, samler, kommunikation

Dette essay undersøger hvordan de tre aber bruges i kommunikative sammenhænge og med helt forskellige intentioner. Den historiske baggrund ridses op men den centrale pointe er at DE TRE ABER ikke har en bestemt form men mere er en konceptuel idé der er meget fleksibel som en meget flydende metafor.

Denne forelæsningen blev holdt i 2003 og jeg har bevarer det mundtlige præg i teksten.

Bruno Ingemann (2003)

Den uvillige tegnsamler & De tre aber

Jeg har gennem mange år formået at undgå at samle tegn – og denne uvillighed har krævet avancerede strategier. Hvordan kan man modstå tegnoverfloden og hvordan kan man så til sidst give slip på modstanden og blive den villige tegnsamler?

Skab et billede

Hold jer for øjnene

Hold jer for ørene

Hold jer for munden

Hvad har I nu skabt?

I kan nu tænke over hvordan det I hver for sig har skabt ser ud inde i jeres hoved.

Hvilket materiale har du skabt dine tre aber af?

Er de af papir, træ, alabast, bronche?

Hvilken størrelse har dine tre aber?

Er de tændstikæskestørrelse?

Så store som Gefionspringvandet?

eller så store som Eiffeltårnet?

Hvordan ser dine tre aber ud?

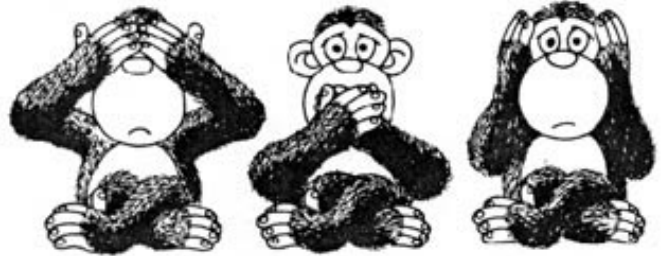
Er dine tre aber tre-dimensionelle eller er de flade?

Er de monokrome eller har de mange farver?

Det originale billede

Hvad ligner mest jeres indre billede af de tre aber?

De kan ligne nogle af de billeder jeg viser på næste side men det betyder på en måde ikke så meget hvordan de ser ud eller hvordan de er lavet. Hvorfor er det mon sådan at vi på en måde ikke har brug for det 'originale' billede?

Vi kan tage Mona Lisa som eksempel. Hvis jeg beder jer om at forestille jer Leonardos billede så forestiller I jer mere eller mindre detaljeret et portræt af en yngre kvinde der har et måske-smil og som sidder foran et landskab der ikke rigtig hænger sammen.

Selv om vi alle har set kopper og postkort og tørklæder og T-shirts og plakater – og måske også det ægte maleri i Louvre i Paris, så er vores fælles indre billeder ikke voldsomt forskellige.

Vi har her en positionering mellem to kategorier af billeder. Selv om Mona Lisa kan findes i mange materielle former og størrelser og farver – så er det på en måde den samme kvinde eller et billede af den samme kvinde. De forskellige fysiske udtryk refererer til den samme kvinde eller i hvert fald til billede som Leonardo har siddet foran hende og malet. Denne indeksikalske relation er helt afgørende for vores muligheder for at opleve det samme

nemlig at kunne navngive et billede af en kvinde som Mona Lisa malet af Leonardo da Vinci i 1500tallet.

Der skal ikke ret mange forandringer til i dette billede før det hverken forestiller Mona Lisa og heller ikke er malet af Leonardo men blot er – et billede af en kvinde.

Man kunne jo smide alle de indeksikalske træk væk og løfte kategorierne op på et mere abstrakt niveau. Så viser billedet et menneske. Men så er det vist også blevet tømt for det meste af hvad der gør billedet interessant.

Billederne af 'de tre aber' har en anden karakter eller tilhører en anden kategori. Men det vil jeg vende tilbage til til sidst i min forelæsning!

Hvordan kan man undgå at blive tegnsamler?

Man kunne jo starte med at spørge hvorfor det er nødvendigt at undgå at blive tegnsamler?

I vores samfund fyldes hvert øjeblik af billeder men når det gælder de intentionelle billeder så kan man jo som potentiel bruger selv gøre noget for ikke at møde dem eller at møde dem på en aktiv måde.

Roland Barthes bliver jo optaget af de billeder som rammer ham og sårer ham. Dem som han så mener indeholder hvad han kalder for *punktum*. De billeder som han på måde ikke søger men som søger ham. Men den slags målsøgende billeder skal man tage sig i agt for.

Jeg har fundet ud af at jeg kan bruge to meget forskellige strategier for at undgå at blive tegnsamler. Den ene er ophobninger af billeder og den anden er konstruktion af billeder. Den ene har modellen fra museets samlinger og den anden har modellen fra den kreative produktion. Fx billedet af de tre aber.

De tre aber – i brug

Jeg vil starte med det sidste. Hvordan man ved at skabe nye billeder kan holde samlingen af andres tegn nede, noget i ave eller helt undgå dem.

Jeg ville fra starten af ikke rigtig have noget med hele det symbolske indhold eller det traditionelle historie omkring de tre aber at gøre. Jeg gik på godt kreativ vis på strandhugst i kulturen og en dag aktualiserede de tre aber sig for mig som en slags metafor på kommunikation.

Som I kan se, kan I høre mig tale om de tre aber som en dialogisk forhold mellem beskyttelse og selvcensur. Man kan jo se de tre aber ud fra en holdning hvor det handler om at man som menneske bliver placeret i eller placerer sig selv i en situation hvor man prøver at se verden og den begivenheder ud fra et meget rosenrødt og begrænset perspektiv. Det kan man måske kalde det selvskabte indsnævrede perspektiv som hesten med de påsatte skyklapper.

Der er noget man ikke ønsker at se, der er noget man ikke ønsker at høre om – og der er noget man ikke ønsker at tale om.

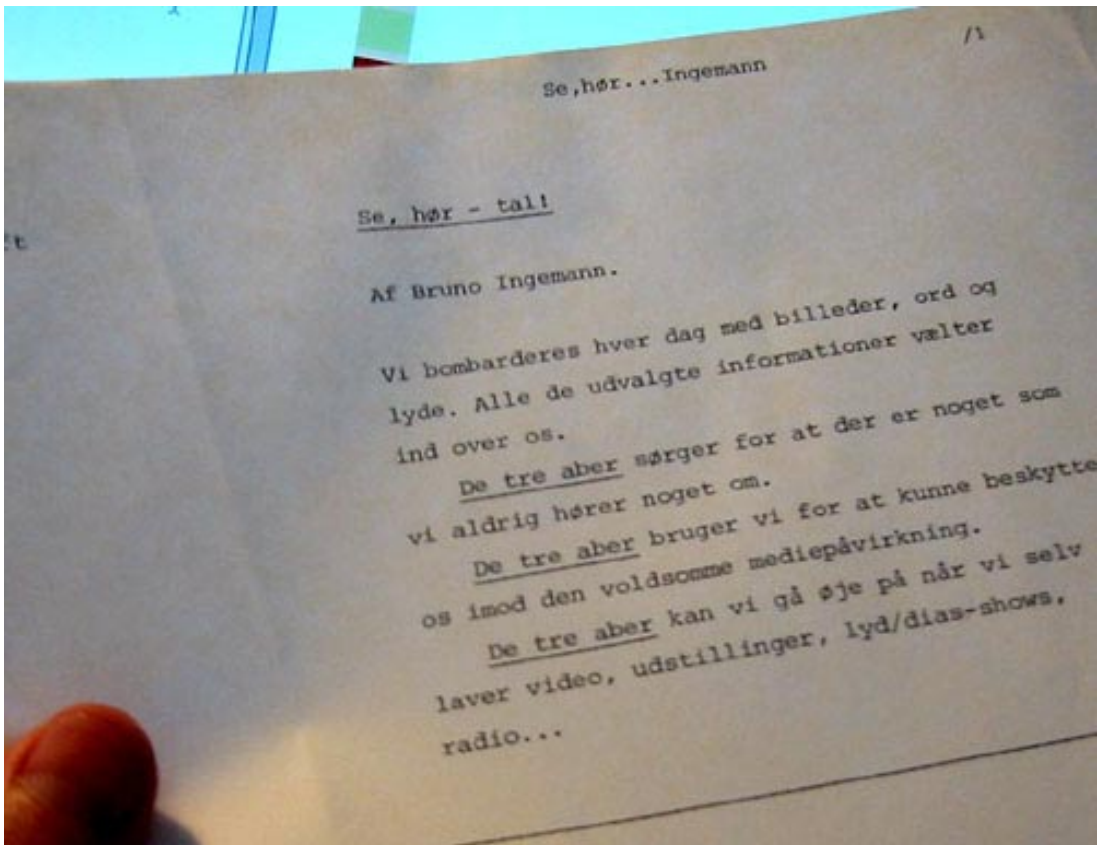
Men det går vel også den modsatte vej. Set fra en producentsynsvinkel kan man jo være i situationer hvor der er noget som organisationen ikke ønsker skal ses af andre, hvor

magten ikke ønsker at noget skal høres af andre – og at det derfor heller ikke er noget man skal tale om.

Som i måske kan fornemme giver denne gennemsigthed anledning til en række konkrete eksempler på nogle af de problemer der ofte vil være tilstede i en kommunikationssituation.

... og i en artikel

Det vil jeg ikke gå i dybden med her men i stedet for citere fra en artikel til Samvirke fra 1984 (for 20 år siden) hvor jeg bla. skrev denne tekst:

Se - hør - tal!

Vi bombarderes hver dag med billeder, ord og lyde. Alle de udvalgte informationer vælter ind over os.

De tre aber søger for at der er noget som vi aldrig hører om.

De tre aber bruger vi for at kunne beskytte os imod den voldsomme mediepåvirkning.

De tre aber kan vi få øje på når vi selv laver video, udstillinger, lyddias-show, radio...

Jeg vil også lige vise et citat der kan vise noget om 1984-tonen og om tiden med med diskursen om alles adgang til medierne – og artiklen sluttede med:

Når man tager det første skridt og selv går igang med at producere viden og oplevelser i et medie – så tager man samtidig med to skridt tilbage. Vi får bedre øje på hvad det er vi ikke vil se. Hvad det var vi ikke ville høre. Hvad det var vi ikke ville tale om.

Det første skridt er vanskeligt at gå alene. Er man flere kan man støtte hianden. Se. Hør. Tal!

Den ny samlestrategi

Men denne produktive tilgange med at stjæle en idé og et billede og bruge den til mine egne formål kunne ikke rigtig isolere billedet med de tre aber og nøjes med at gøre det til kun én enkelt ting. I hvert fald ikke i længden. Men jeg holdt stand i mere end 15 år – og så kom jeg langsomt til at skifte strategi.

Jeg begyndte at lede efter eksempler på brugen af de tre aber og folk kom til mig og forærede mig små figurer, tegninger og henvisninger til andre tekster der brugte de tre aber.

Og så var der den første der spurgte hvad de tre aber egentlig betød og hvor de stammede fra. Og den næste der spurgte og den tredje der spurgte – og svaret er:

Nikka, Japan. Fotograferet af Simon Heilesen ca. 1990.

Hear no evil, speak no evil, see no evil

At det er et religiøst udtryk i den Japanske kultur. I begyndelsen af den sene Muromchi periode (1333-1568) blev det almindeligt at udskære i koshinto, stensøjler der blev brugt under helligholdelsen af Koshin. Ifølge værket Kiyō Shōran fra det tidlige 19ende århundrede er de tre aber også relateter til Sanno troskomplekset hvor aberne spiller rollen som de guddommelige budbringere. De tre aber repræsenterer 'de tre sandheder' der forsvarer buddismens Tendai sekt. Tendai sektens grundlægger, Saichō siges at have udskåret en repræsentation af dette ideal i form af aberne (Japan 1562-63).

En berømt udskæring af de tre aber findes på det hellige stald i Toshogu Shrine i Nikko, Japan. Udskæringer af aberne blev tiltroet at forhindre sygdomme hos heste. Men på et postkort fra nettop Nikko kan man læse:

”De tre aber siges at komme fra Kina og det at de dækker deres øjne, ører og mund symbolisere den gamle læresætning: »Se ikke noget ondt, hør ikke noget ondt, sig ikke noget ondt«. Det menes at det var budist præsten Dengyo (762-822) som først indgraverede de tre aber på et Koshin-tavle .”

Blev vi egentlig meget klogere? Jo, de tre aber er i hvert fald 500 år gamle. De har et religiøst udgangspunkt og bliver på et tidspunkt knyttet til buddismen.

Og så er der knyttet en værdi til de tre aber. De står ikke blot for ikke-høre, ikke-tale, ikke-se!

Nej der står for ikke-høre noget ondt, ikke-tale noget ondt, ikke-se noget ondt!

Men hvad er denne værdi? Hvad er det onde?

I det præ-raphalitiske sammensatte fotografi af Oscar G. Rejlander ser han det onde som spil, hor, vin, overdreven livsnydelse, tyveri, mord – og død.

Men jeg vil ikke gå spekulativt til værks – jeg vil ganske enkelt se på min samling. Jeg vil se på eksempler hvor det onde er blevet indskrevet gennem den kontekst de tre aber er brugt i og ofte også med den helt konkrete tekst de er brugt sammen med.

Jeg vil se på 4 ud af de 40 mulige eksempler.

Tre triste aber

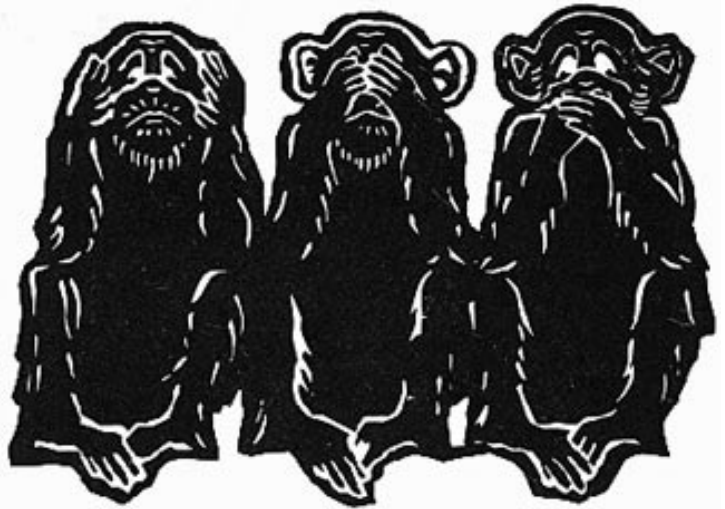
De tre triste aber er forsiden på Sigrid Thomsens bog om de svage læsere. Bogen starter med at udvikle en særlig version af synes på de tre aber:

Oscar G. Rejlander: *The Two Ways of Life*, 1857, 32 negativer.
40,9 x 76,8 cm.

Sigrid Thomsen: *Tre triste aber*, Gyldendal 1980.
Kunstner: Eva Wulff

Illustrationen er også brugt
i *Politiken* Søndag d. 19.
marts 1995 med titlen
"Bland dig".

“Se, vi – de svage læsere – er at ligne med de tre små aber. Vi klarer os delvis ved at være efterabere. Vi efteraber de bedre vidende, som kan læse, høre aldeles korrekt og formulere sig overbevisende. Dem må vi stole på, endog tro på. Og vi forsøger efter bedste evne at videregive, hvad de har meddelt os – sådan som vi nu har opfattet det.

Vi styres af den intellektuelle ‘top’. Nogen må vi jo som sagt tro på.

Vi hører ikke. Det vil sige, at vi i mange tilfælde har svært ved at opfatte korrekt. Vi er ramt på øret. Vi er auditivt hæmmede.

Vi ses ikke. Det vil sige, at vi har svært ved at læse. Vi er ramt på øjet. Vi er visuelt hæmmede.

Vi siger intet. Det vil sige, at vi har svært ved at formulere os, få sagt, hvad vi mener og tænker. Vi er ramt på munden. Vi er verbalt hæmmede.

De tre aber – det er os.

Og os, det er i dagens samfund: tre triste aber.”

... ondt!

Her er de tre aber brugt på en meget konkret måde: de ikke alene ligner med de ER de svage læsere. Det er helt tydeligt ondt at være i den situation hvor man ikke kan høre og ikke kan se og ikke kan tale fordi de svage læsere er hæmmet på alle tre områder og her bliver det onde til udelukkelse fra et fællesskab med andre i samfundet – både som modtagere af oplevelser og informationer men måske især også gennem udelukkelsen fra at kunne deltage i den demokratiske samtale og udvikling af samfundet.

Men hvem er det egentlig der forhindrer aberne i at høre, tale osv? Det er dem selv. Det er altså også en visuel fokus på hvad det er som skaber forhindringerne og begrænsningerne.

De tre kvinder

Her er et postkort. Det er altså 10 x 13 cm. Man kan næsten se på det fra hvilket år eller årti det er lavet. De foregående 'tre triste aber' var også lavet som linoliumssnit i en enkel streg. Der var kun aberne.

Men her er aberne forvandlet til noget helt andet. De er blevet til kvinder eller rettere til tre kvinder.

Kvinderne er selv travlt optaget af at gøre noget helt andet end at holde sig for ørene eller øjnene. Den første rører i en gryde og er måske igang med at lave mad. Det kan åbenbart foregå helt pr. automatik. Den anden kvinde har lavet kaffe og kommer nu med strålende øjne ind i stuen med de to kopper på bakken og ind til den ventende ægtemand. Og den tredje noget træt kvinde står og stirrer på os – og ammer samtidig med sit lille barn.

Der er selvfølgelig hænderne. Der holder for øjnene, der holder for ørene og der holder for munden. Men det er ikke som i traditionen aberne eller kvinderne selv der holder sig selv for øjnene, ørene osv. Det er noget andet. Måske er det noget som er mindre manifest fysisk som fx de sam-

*Anne-Marie Hoeg - postkort
udgivet af Kvindegalleriet
ca. 1972.*

fundsmæssigt skabte normer for den rette kvinderolle?

'... det onde' – er her et blik på hvilke former for livsudfoldelser der både konstituerer og konstruerer begrænsninger for en kvinde. Ikke en konkret kvinde men dog en kvindetype med lidt borgerlige kjoler og hår og makeup. Den slags kvinde der både lader sig undertrykke og selvundertrykke af samfundets normer og værdier og som samtidig er målgruppen for postkortets agitation.

**Når man ved, at hver tredje
dansker får kræft,**

**er det tankevækkende,
at vi stadig må bede om hjælp.**

...hver tredje dansker

Dette er fra en kampagne i 1998 hvor Kræftens Bekæmpelse lavede en indsamling d. 29. marts. Og illustrationen blev både brugt som plakat, brochure og postkort.

Det er måske lidt barsk. Vi kan her se et fotografi af en af de små figurer af de tre små aber. Til venstre er ikke-høre, i midten er ikke-se og til højre er ikke-tale næsten helt forsvundet.

Teksten er ganske klar: 'Når man ved, at hver tredje dansker får kræft,' – og så kommer billedet. De tre aber er tre danskere og den ene af dem har fået kræft og er vel så død? eller i hvert fald har denne ene tredjedel fået en ny erkendelse og indsigt og har så meldt sig ud af klubben

med dem der ikke vil vide noget som helst ondt. '...er det tankevækkende, at vi stadig må bede om hjælp.'

Det bliver måske retorisk lidt rodet. At de tre aber både skal repræsentere udvidenhed og afvisning af at høre om det onde – nemlig at hver tredje af os får kræft – og så skal de også bruges som et retorisk redskab til at fremstille en mængde nemlig en trediedel.

Så hvad er det som er tankevækkende? Og for hvem er det tankevækkende. Det onde er måske slet ikke kræft – men derimod dumhed. Tænk at I – mine læsere – kan være så dumme at I ikke har fattet det endnu – men samtidig med vil jeg gerne have at du bruger en halv dag til at være indsamler.

Er det mon noget symbolsk at det netop er den abe som står for 'ikke-tale' der er blevet skåret ud? Man må gerne samle ind – men ikke tale ud?

Civilsamfundets rolle

Men symbolet med de tre aber kan jo også vendes om. Mellemløst Samvirke lavede i 2002 en workshop hvor temaet var civilsamfundets rolle. Og her er så deres logo. De tre aber har fået store ører, store øjne og en stor mund. Altså en illustration af civilsamfundets rolle nemlig den der ser, den der hører og den der taler for at sikre demokrati og udvikling.

'.... det onde...' ja, her er det er de tre aber modstillet: hør, se, tal! – og dermed har de måske mistet deres retoriske kraft og er blot blevet til en karikaturtegning der skal vise hvad der er godt.

Men er det tendensen i min samling?

Nej – det er det ikke. Tendensen er præcis det modsatte. De tre aber bruges med forskellige intentioner for at afsløre, undersøge, påstå, propagandere, lyve, overdrive, underdrive, karrikere, grine...

Og det er ikke de mere eksistentielle onde ting min sam-

Mellemløst Samvirke
Zambia 2002.

lings aber bruges til at tale om. Det er ikke som med Oscar G. Rejlanders fotografi hvor det onde blev set som spil, hor, vin, overdreven livsnydelse, tyveri, mord – og død.

Det som de tre aber lukker øjne og ørerne for og undlader at tale om er derimod emner, temaer, ting som:

- ødelæggelse af miljøet
- brugen af pesticider
- risiko med lægemidler (doktorer)
- manglende telekommunikation
- politisk tortur
- embedsmands ytringsfrihed
- uvidenhed over for sundhedsproblemer
- de ressourcetsvages problemer
- manglende åbenhed i kommunal politik
- manglende opmærksom over for reklamer
- usa's politiske selvtilstrækkelighed
- politikernes virkelighedsforvrængning i forbindelse med euro-afstemningen
- osv.

Har de tre aber overhovedet noget æstetisk udtryk?

Jeg efterlod et spørgsmål om de tre aber overhovedet er et billede eller om det er noget andet. Det vil jeg nu prøve at svare på. Det bliver ikke noget meget enkelt eller klart svar. Men jeg starter sådan her:

I hvert fald har nogle af de tre aber materialiseret sig i en bestemt form: I eksemplerne her er der først en version i bronche, så en på papir fra et bogomslag som et træsnit; så et skåret i træ som et relief og derefter malet; så et postkort lavet som linoliumssnit og til sidst et malet billede der er brugt som en halvsides illustration i en avis.

Så er der i hvert fald forskellige slags papir og træ og bronche.

Man kan vel også tale om forskellige slags stil?

Bronchefiguren er ret lille og lavet som en typisk turist-souvenir (hvor mon man er turist henne?). Den er noget realistisk – så meget i hvert fald at vi kan genkende den som tre aber.

Træsnittet er trykt i en bog og stilen er det lidt flade billede med få hvide snit der indikerer pels og ansigt. Materialets modstand er med til at skabe stilen. Snittet ligner mindre natur og mere den lille bronchefigur som den måske er lavet efter.

De to første versioner er på en sær måde uden personlighed. Der er ikke nogen der har taget stilling til motivet

men det er egentlig bare blevet gengivet på den naturlige måde.

Men den tredje version – her er der mere knald på. Her er der humor. Her er der farver. Her er der liv. Her har der faktisk været en der har set en aber selv og som har forholdt sig til hvordan den kunne fremstilles.

Her sker der også et skred i fremstillingsmåden: nemlig den at aberne ikke er set frontalt men fra forskellige sider. De er her i 1700-tallet ikke blevet til en stereotyp.

Men det skal nok vise sig at denne version pænt indskrives sig i en Japansk kunsttradition som for mig er ukendt. Så her får den kredit for sin anderledeshed.

Den fjerde version er linoleumssnittet. Det er virkelig den enkle og simple version – her er der ikke nogen Palle Nielsen på spil. Det er en hvid/sort streg på en sort bund. Men her er der mere: det er ikke den stereotype version af de tre aber. Godt nok ses figurerne frontalt men de har skiftet indhold og intention og de forbinder sig med den tids agitatoriske og politiske kunst. Der er mere Røde Mor end Palle Nielsen. Og tak for det.

Den femte version er det male billede. Det er Uncle Sam, det er det symbolske udtryk for USA og det er delt helt ned i den naturealistiske malemåde og genbruges af det maleri fra den 1. verdenskrig som det henter sin æstetik fra.

Det er propagandaæstetik. Det som engang var et positivt udtryk for USA er gennem årene blevet forsynet med en række negative og kritiske konnotationer og i denne her sammenhæng bliver Uncle Sam så forvandlet til de tre aber. USA er blind over for andre måder at se verden på end sin egen.

Men er det overhovedet billeder?

Tænker vi Mona Lisa – så har vi ingen problemer med at forestille os hende – det er ét bestemt billede. Men vi har faktisk svært ved at genkalde os hvordan hun præcist sidder osv. Du kan jo lige nu prøve at finde den rette holdning

Joseph Kosuth: One and three chairs, 1965.

og grimasse?

Men tænker vi på de tre aber – så har vi heller ingen problemer med at se dem for os – men det er ikke som ét bestemt billede.

Det ligner jo noget. Når konceptkunstneren Joseph Kosuth forstørre en definition fra et leksikon på fx en stol så laver han en række værker der har ideen til fælles og hvor de formelle ting er temmelig ligegyldige for ham. Altså han laver en fotostat af en leksikontekst, finder en stol, anbringer den i gallerier, fotograferer denne stol hvor den står og hænger så det sort/hvide fotografi af stolen op bagved den. Så hvert sted denne installation bliver lavet er stolen forskellig og det er fotografiet selvfølgelig også.

“The expression was in the idea, not in the form – the forms were only a device in the service of the idea”. [foto text text foto 1997:135]

Nu er de tre aber ikke kunst – for mig at se indgår de i min samling som noget andet end kunst. Men også som noget andet end billeder. De indgår som artefakter eller som ting. De er ting der er en slags affald eller rester fra kulturen som nogen har efterladt i forskellige rodebunker.

Og her kommer samleren så med sit syvtal og roder. Men denne samler er mere radikal end som så. Jeg ønsker ikke at bliver samler. Jeg ønsker ikke at fylde verden med endnu flere ting. Så derfor er jeg en glad mand. Jeg lever i denne tid hvor artefakter og rigtige fysiske ting kan forvandles til digitale versioner.

De tre aber er for mig ikke billeder med tegn. De er tegn der ikke er fysisk bundet men er mentale konceptuelle konstruktioner. Men i det øjeblik nogen fører den mentale forestilling og intention ud i selv den mindste offentlighed kan den ikke undgå at få en material formulering. I hvert fald først i ord. Ord om en idé!

Det er måske også derfor vi har svært ved at se billedet af 'de tre aber' – et hvilket som helst billede – fordi vi ser gennem billedet og frem til og ind til den grundlæggende idé.

Kilder:

Hapkemeyer, Andreas & Weismair (red) (1997): foto text text foto, Frankfurt: Edition Stemmler.

De tre aber på side 3 stammer fra:

- 1) En souvenir i bronze fra ca. 1990.
- 2) Forside illustration til Nielsen, Jens-Emil & Rasmussen, Kjeld: Skriv, tal og blive hørt. En håndbog i formidling for socialarbejdere, Forlaget Børn og Unge, 1996.
- 3) En fin japansk figur i træ fra ca 1950. Gave fra Simon Heilesen.
- 4) Halvside i 2. sektion Kultur i Politiken d. 17.09.2002.
- 5) Anne-Marie Hoeg - postkort udgivet af Kvindegalleriet ca. 1972.
- 6) Kollektivt maleri ved Lesser ca 2002.